

עומק הפשט

גליון נושא:

בס"ד, יום ג' פרשת בלק י' תמוז תשע"ז מסכת
גיטין דף לט.

דיונים אקטואליים בסוגיות הנלמדות, לעורר לב
המעייין, ואין לסמוך על הדברים הלכה למעשה.

'זכיית קטן בפעקאל'

דעת אחרת מקנה אותו

בגמ' (גיטין לט.) גר שמת והיה לו עבדים, לתנא קמא בין גדולים בין קטנים קנו עצמן בני חורין. לאבא שאול גדולים קנו עצמן בני חורין, אבל קטנים כל המחזיק בהן זכה בהן.

ופירשו **התוס'** (ד"ה קטנים) דאין לקטנים יד לזכות בעצמן. כמו שמצינו דעת רבי אליעזר **במשנה** (ב"ב קנו:) זכין לקטן ואין זכין לגדול. וזכיית קטן במציאה (גיטין נט:) הוא רק מפני דרכי שלום, וכאן לא שייך הטעם של דרכי שלום.

והקשו **התוס' מהגמ'** (סוכה מו:) שאין להקנות לולב לקטן ביו"ט ראשון של סוכות, 'דינוקא מקנא קני, אקנויי לא מקני, ואשתכח דקא נפיק בלולב שאינו שלו'. מוכח שיש לקטן קנין מן התורה. ואין לומר שמדובר בקטן בר דעת, ש'צרור וזורקו אגוז ונוטלו', כי מוכח **בגמ'** (קידושין דף כב:) שגם כאשר יש לו דעת, אין לו יד מדאורייתא. ותירצו **התוס'** 'דעת אחרת מקנה אותו שאני'.

לפי תוס' יוצא; שמציאת קטן מדאורייתא הוא הפקר, ורק מדרבנן אסור ליטלו מפני דרכי שלום. אבל במתנה, הקטן זוכה מדאורייתא, מדין 'דעת אחרת מקנה אותו'. אולם **הש"ך** (חו"מ סימן רמג ס"ק ו') חולק על תוס', וסובר שגם במתנה ש'דעת אחרת מקנה אותו', הקטן זוכה רק מדרבנן, ואת קושית **התוס'** הוא מיישב באופן אחר, שבמציאה תקנו שיזכה גם קטן שהוא פחות מ'צרור וזורקו אגוז ונוטלו', אבל במתנה שלא שייך אינצויי, תקנו זכיה רק לקטן שהגיע לכלל 'צרור וזורקו אגוז ונוטלו'.

1. גדרי בעלות של קטן

חקירה: יש לחקור, בגדר תקנת חז"ל שקטן זוכה 'מפני דרכי שלום דלא ליתי לאינצויי', האם זה קנין גמור מדין 'הפקר בין דין הפקר', וכיום זוכה מן התורה, כמו שכתב **המהרי"ץ חיות** (גיטין דף יד.) כלפי כל קניינים דרבנן שחל מדין 'הפקר בין דין הפקר'. ולכן סובר **רבינו ירוחם** (אהע"ז סימן כח, חו"מ סימן סו) דקנין דרבנן מועיל שיהיה קידושין דאורייתא. או דלמא גם מדרבנן אינו שלו, אלא שאסרו לקחת מהקטן מפני דרכי שלום.

ויש כמה נפק"מ בנדון זה: 1. האם יש מצות 'השבת אבידה' על חפצים של הקטן, שלכאורה אפשר לומר, שלא שייך הטעם של 'משום דרכי שלום' בהשבת אבידה, שהרי לא גזל ממנו כלום. 2. קטן שמנהג בית אביו לחזור ולעשר כל דבר, האם יכול להפריש תרומות ומעשרות על הממתקים, מכח בעלותו, או דלמא אינו שלו לעשר עליו. 3. האם הקטן חייב בביעור חמץ על הממתקים. 4. האם מכירת חמץ של האב, מועילה לממתקים של הקטן. 5. והאם מותר לאב לקחת את הממתקים לעצמו.

והנה מבואר ב**שו"ע** (חו"מ סימן ער סעיף א') אם עבר אחר וגזלה מידם, אינה יוצאה בדיינים. מפורש בדבריו, שזכיה 'מפני דרכי שלום' אינה זכיה גמורה. יש לציין שאם מצער את הקטן במעשיו, אסור לצערו, ולא גרע מקטן שבנה ארמון חול שאסור להרסו מצד אונאת דברים, וקטן חמור יותר מגדול, שאין לו מחילה (א.ד.ק.).

פנינים

זריקת ממתקים על החתן

אופרוף: המנהג מקדמת דנא, לזרוק פירות, מעדנים, וממתקים, על החתן כשעולה לתורה בשבת קודש שלפני הנישואין, ונקרא 'שבת אופרוף' או 'שבת חתן'. ויש נוהגים כן גם ב'חתן בר מצוה'.

וציין בספר **חדשים גם ישנים** (ברכות דף נ:): שמקור המנהג הוא בגמ' (ברכות דף נ:). וכך גם נפסק בשו"ע (או"ח סימן קעא סעיף ד) שכתב וז"ל: "ממשיכין יין בצינורות לפני חתן וכלה, והוא שיקבלנו בכלי בפי הצינור". והטעם כתב המשנ"ב (ס"ק יט) "שעושין כן משום סימן טוב, שימשך שלוותן וטובתן. טעם זריקת החיטים כתב הרוקח (אות שנג) שהוא רמז שיהיו פרים ורבים כחיטים.

כתב בספר **כלילת חתנים** (פרק ד' סעיף יא), ובקונטרס **אגרת חמד** (להרב חיים דוד גרוסמן עמוד יז פרק א' אות א'), שבת קודם החתונה זורקים על החתן מיני מתיקה מהעזרת נשים, לרמז שכל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ, ומלאכתו נעשית על ידי אחרים (ח.ר.).

ביזוי אוכלין; מוסיף המשנ"ב (סימן קעא ס"ק כא) וז"ל: "יש מקומות שהנהיגו היום לזרוק צימוקים לפני החתן בשבת שלפני חתונתו בשעה שקורין אותו למפטיר ולא יפה הם עושין, שרכין הם ונמאסים על ידי זה".

והנה בשו"ת **הלל אומר** (סימן קיח) מוכיח את הזורקים, שיש בזה ביזוי אוכלין, וביזוי בית הכנסת, בפרט אם הקירות והרצפה מתלכלכים, ואם יפלו הצימוקים על הספר תורה, אין זה כבוד הספר. ומפני חומר הענין נהגו באיזה מקומות לזרוק על החתן מלח לזכר ברית מלח עולם (רוקח ואבודרהם), שאין המלח חשיב כמאכל, ולכן אינו נקנה בכסף מעשר שני.

פעקאלך: המנהג כיום לזרוק על החתן סוכריות או פעקאלך העטופות היטב בשקית או נייר, שאין חשש ביזוי אוכלין שאינו נמאס, וגם אינו מלכלך את בית הכנסת. לאחר התפילה יש לכבד היטב את רצפת בית הכנסת. וצריך להיזהר שלא יפלו ממתקים על הספר תורה עצמו. ❖

2. קניין בשבת

אסור מדרבנן למכור ולקנות בשבת. לדעת רש"י (ביצה לז. ד"ה משום) הטעם משום ממצוא חפצך. לדעת הרמב"ם (שבת פרק כג הלכה יב) גזירה שמא יכתוב. וכתבו הרמב"ם (מכירה הלכה ז') והפוסקים (עיין ארחות שבת פרק כב הערה ס') שמדרבנן אסור לתת ולקבל מתנה בשבת, שזה דומה למקח וממכר.

והנה, הרי הילד מקבל את הממתקים בשבת, ואם כן הקטן לא היה יכול לעשות קניין בממתקים בשבת, עוד יתכן שהבעלים נותן לילד רק זכות אכילה, ויש לממתקים דין הפקר, וכל אדם יכול לקחת את הממתקים לעצמו, שאין כאן הפקעת דעת בעלים הראשונים, שאדרבה שמח שאוכלים את הממתקים, ואינם הולכים לפח.

לפי זה איך אנחנו נוהגים לחלק מתנות וממתקים לילדים בשבת, מדוע אין בזה איסור של קניין בשבת? ובאמת יש גבאי תלמיד חכם בבית כנסת חשוב בירושלים (מ.ט.) שאינו מחלק את הממתקים והמתנות של 'אבות ובנים' בשבת, אלא מחכה למוצאי שבת, ואז נותן לילדים החביבים את הממתקים. ויש לדון לפי המנהג שלנו שכן נותנים, האם יש לנו על מי לסמוך.

ויש בזה שני היתירים, או מצד 'קניין לצורך מצוה', שמותר בשבת, או מצד קניין לצורך שבת, שמותר כמבואר במג"א (סימן שו ס"ק טו), ואם אוכל את הממתק בשבת חשיב צורך שבת, אכן במתנות קשה לומר שזה נחשב צורך שבת, ואולי זה כמו תנאי שיזכה במתנה רק במוצאי שבת, וצ"ע.

הערות מבני החבורה

נמצא ממתק ביום ראשון...

מעשה שהיה: מספר אברך חשוב (א.ב.), בתחילת זמן חורף א' חשון תשע"ז, אני מגיע ללמוד, ובא להתיישב במקומי בספסל בבניין המרכזי ישיבת מיר ירושלים, והנה אני רואה מונח שם פעקאל'ה גדוש בממתקים, כנראה ילד חמוד השאיר את זה ב'שמחת תורה', או ב'שבת בראשית' שאחריה.

כעת השאלה, מה לעשות עם הממתקים: קשה מאוד לקיים בזה מצות 'השבת אבידה', כי מסתמא הקטן שאיבד את הממתקים כבר שכח מהם, גם אם אתלה מודעות בכל הסביבה הילד לא יגיע לדורשו, וגם אין סימן בפעקאל'ה. מאידך 'אין יאוש לקטן' ודינו כ'יאוש שלא מדעת'. אין הכי נמי בסוף זה ילך לאיבוד בפח האשפה הדומה לזוטו של ים, אבל ברגע הנוכחי עדיין אינו עומד לאיבוד. ובספק הינוח הדין הוא שלא יטול ואם נטל לא יחזיר (י.מ.ש.). שאלתי את יושבי הספסל מה לעשות, וגם הם לא ידעו, מספק לא נגעתי בפעקאל'ה כדי שלא אתחייב בהשבה מדין 'שומר אבידה', השארתי שם, עד שנעלמו עקבותיו.

יתכן לומר שהממתקים שייכים לאבא, כדין 'קטן הסמוך על שולחן אביו מציאתו לאביו', וממילא חשיב 'יאוש מדעת' שהאב יש לו דעת להתיימש, או דלמא האבא לא יודע בכלל שהילד השאיר את הממתקים בבית כנסת, ועדיין זה כמו 'יאוש שלא מדעת' דקיי"ל שלא הוא יאוש, ואין כאן 'זוטו של ים' שהרי נמצא במקומו הראשון, ובבית מדרש מסתובבים רק אנשים מהוגנים, ונשמר עדיין לבעלים שיכול לבוא ליטלו.

אולי האבא אינו חפץ לקנות את הממתקים, וניתן רק לילד בתנאי 'על מנת שאין לאביו רשות בו', בפרט שלאבא אין ענין לזכות בממתקים (אדרבה האבא היה שמח שהילד לא יקבל את הממתקים, בגלל ה'טיפול' שינים' הבאים בעקבותיהם).

יש להסתפק האם שייך כאן הלאו של 'לא תוכל להתעלם', שהבעלים חפץ שהמוצא יהיה 'שומר אבידה' ויהא מונח עד שיבוא אליהו, והמוצא ישתמש בו לצרכו וירשום ב'פנקס אליהו הנביא' את ערך המציאה (עיין 'עומק הפשט' גיליון מספר 36 פרטי דין זה), וכשיבוא אליהו ישיב לו את ערכו, נמצא שהרוויח ערך הממתקים. או דלמא אדרבה עדיף להתעלם, כי אינו יכול לקיים השבה לבעלים, ובפועל הבעלים לא מרוויח במה שמגביהו ונהפך להיות 'שומר אבידה'.

אם גבאי בית המדרש נותן רשות לקחת, שמעתי בשם הג"ר משה אורי אייזנשטיין שליט"א (פ.ז.) שהגזבר או גבאי בית המדרש רשאי להפקיר את החפץ, וממילא מותר לכל אחד לזכות בו. דלא יתכן שהמשאיר חפציו בבית המדרש יחייב את הגבאים לשמור עליהם עבורו לעולם. אכן כאשר הגבאי אינו במקום, צריך לדעת מה ההוראה בזה למעשה...

מה הדין לדעתכם? ניתן לשלוח תגובות ותשובות, למערכת הגיליון.

3. פעקאל'ך של קטן שעבר עליו הפסח

שאלה: מעשה שהיה, באברך שהתקשר לרב חשוב בעיר בית שמש, שמצא אחרי הפסח 'פעקאל'ך' של שבת חתן ('אויפרוף'), שהחביאו הילדים במגירה של החפצים שלהם, כי בניקיון לפסח הם עזרו לנקות את המגירות, ואמרו שהם משאירים בינתיים את הממתקים, ונשכח ונשאר שם עד אחרי פסח, ויש בהם ופלים וביסלי, שהם חמץ גמור. כעת הנדון האם האבא עבר על בל יראה, והאם החמץ מותר באכילה, אם נניח שהממתקים שייכים לילדים, וממילא לא מועילה להם מכירת חמץ של האב.

הצדדים: עיקר הנידון הוא למי שייכים הממתקים. אם זה שייך לאבא, מדין מציאת בן הסמוך על שולחן אביו, ודאי מותר באכילה שהרי היתה כאן מכירת חמץ כדין. אבל אם שייך לבן, משום דהוי

כמו תנאי על מנת שאין לאביו רשות בו, צריך עיון מה הדין, שהרי אין דעת לקטן ואין כאן לא מכירה ולא מחילה ולא הקנאה, והקטן הרי אינו עושה ביטול חמץ. (הביטוי המעשי לנדון זה: אם האב חפץ בממתק, האם מותר לו 'לגנוב בסתר' ממתק מה'פעקאלה' של הבן באופן שלא ירגיש, האם יש בזה סרך איסור גזל). גם אם נניח שהחמץ שייך לבן, עדיין יש להסתפק, מה הדין בחמץ של חרש שוטה וקטן שעבר עליו הפסח, האם נאסר באכילה, או שמותר כמו חמץ של גוי, שהרי אין איסור על השוטה והקטן שהחזיקו את החמץ. או שמא דינם כאנוס, ואם כן הרי הוא כישראל שהחזיק חמץ באנוס, שמפורש ברמב"ם (פ"א מחמץ ומצה ה"ד) ובשו"ע (סימן תמח ס"ג) שנאסר בהנאה?

תשובה: והשיב על כך הגר"י זילברשטיין שליט"א (במכתבו, על פי 'חשוקי חמד' פסחים כט. 'חשוקי חמד' פאה פ"ה מ"ו), שכבר הסתפק בזה בשו"ת אחיעזר (חלק ג' סימן פא) אם חמץ של קטן שעבר עליו הפסח אסור כדין אנוס, או שמותר כי לא עבר על בל יראה ובל ימצא. גם הפרי מגדים הסתפק בזה, (פתיחה כוללת חלק ב' אות ב') האם בחמץ של חרש שוטה וקטן שעבר עליו הפסח אסור, משום לא פלוג, כמו ישראל שוגג או מוטעה (כמבואר בסימן תמח ס"ג), או דלמא בישראל אפילו באנוס גזרו אטו מזיד שלא יבוא להערים ולהשהות במזיד, ויאמר שוגג או אנוס הייתי, כמובא במשנ"ב (סימן תמח ס"ק ט'). אבל בשוטה שאין לו אפשרות להיות מזיד, דהא אינו בר דעת ואינו חייב במצוות כלל, אולי לא גזרו.

ומקשין העולם שיש סתירה בדברי הפמ"ג, שבמקום אחר (סימן תל"ד א"א סק"ט) פשוט לפמ"ג (הובא במשנ"ב סימן תלד ס"ק ט"ז) דחמץ של יתום קטן מותר, דלמאן ניקנסיה. ועיין בהר צבי (או"ח ח"ב סימן מה) שעמד בזה, ותיירץ שקטן מוטל בעריסה אין לו דעת כלל ואי אפשר לקונסו, אבל הגיע לגיל חינוך קונסים אותו. וכעין זה כתב הגר"ח זוננפלד זצ"ל (ספר תורת חיים תשובות סימן מז) והוסיף שאם אביו גער בו שיבער החמץ, וידע הקטן שאסור להשהות, אין להקל ולאוכלו אחר הפסח.

מאידך בשו"ת חלקת יואב (או"ח סימן א' ד"ה סוף דבר) העלה כדבר פשוט, שהחמץ של השוטה נאסר. וטעמו, דכל איסורי תורה בלאו שאין בו מעשה, אינם צריכים כוונה ומעשה לעבור עליהם, וממילא אף לגבי קטן יש איסור בעצם הדבר, וכן דעת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל (אגרות משה חלק או"ח ד סימן צד) וז"ל: העיקר לדינא דגם חמץ של קטן ואף של חרש ושוטה נאסרו בהנאה, אף שהם לא עברו על איסורין, משום לא פלוג, עכ"ל.

כל זה מדובר בחמץ שנקנה לקטן על ידי דעת אחרת מקנה. אבל כאשר הקטן הגביה את החמץ מעצמו, יתכן שהחמץ שייך לאביו, כדין מציאת קטן לאביו, ואולי אביו אינו רוצה לזכות בחמץ, ונשאר הפקר, ומותר בהנאה לאחר הפסח. והנה בשאלה כעין זו, דן בשדי חמד (מערכת חמץ ומצה סימן ח) והביא שיש מי שאומר שהחמץ נאסר בהנאה כי יש לקטן זכיה מדרבנן, וממילא הוא נאסר מדרבנן. אולם בשו"ת הר צבי (או"ח ח"ב סימן מה) הסיק שהחמץ מותר בהנאה, מפני שקטן שהגביה מציאה היא שייכת לאביו, ואם האב לא רצה לזכות בחמץ, הוא נשאר הפקר, ומותר בהנאה לאחר הפסח.

ועיין בשערים המצוינים בהלכה (סימן קי"ד ס"ק ב') בשם שו"ת חיים של שלום (סימן כה) שאם הקטן הגביה חמץ בפסח, מותר לאחר הפסח, דקנסו רק באיסור דאורייתא, ולא בקנין של קטן שהוא רק דרבנן (י.ל.). מאידך טענו רבים (י.פ.) שוודאי הפעקאלה שייך לאבא כדין מציאת קטן לאביו, וחל על זה הביטול והמכירה שלו. ואף שהנותן חפץ לתת לבן ולא לאב, הרי זה בגדר דברים שבלב. ועיין בשו"ת בית דוד (סימן א') שדן בחמץ שמצאו קטן, אם קנסוהו אחר הפסח.

חינוך: והוסיף רבי יצחק זילברשטיין שנראה שאף לפי ההר צבי, שמעיקר הדין מותר לאחר הפסח, יש ענין לבערו מדין חינוך, שהקטן יראה שכל חמץ צריך לבערו אחר הפסח. ושמעתי מהגר"א כהן שליט"א שאין הכוונה מצד דין חינוך, אלא הכוונה מצד החינוך הפרקטי להרגילו במצוות. (הקטע האחרון הופיע בגיליון 'עומק הפשט' מספר 56).

סיכום הגיליון:

4. דינים העולים

קטן אין לו זכיה מדאורייתא, רק מדרבנן מפני דרכי שלום. בדעת אחרת מקנה אותו קונה מדאורייתא. יש אומרים שאפילו ב'דעת אחרת מקנה' זוכה רק מדרבנן, ובמציאה זוכה אפילו קטן פחות מ'צרור וזורקו אגוז ונוטלו', אבל במתנה, זוכה רק כשהגיע לכלל 'צרור וזורקו אגוז ונוטלו'. גזילת קטן אינה יוצאה בדיינים.

מצא ממתקים של קטן ביום ראשון, יש להסתפק האם מתחייב בהשבה או לא. ויש לדון האם יש 'לא תוכל להתעלם' או דלמא אדרבה עדיף להתעלם. ❖

ניתן להשיג

חוברת

תרומות ומעשרות

בזמננו

(גיליונות 116 – 118)

המחיר 2 שקל

'עומק הפשט'

נייד: 052-7687405 | פקס: 02-6507823 | 5047867@gmail.com

הנושא לשבוע הבא;

השכרת דירה לגוי בארץ ישראל – גיטין דף מד.

אפשרות להנצחה; לע"נ, לרפו"ש, לישועה, וכדומה!

ניתן לשלוח - רעיונות ותיקונים, הוספות והערות, להגדיל תורה ולהאדירה.

אפשר לתרום עבור הוצאת הגיליונות בעמדות הממוחשבות של 'נדרים פלוס' ו'קהילות' ברחבי הארץ, תחת המדור 'קופות נוספות' לפי החיפוש: 'עומק הפשט'. וכן בקו הצדקה 073-2757000 יש להקיש עבור קוד 1529.

לרפואת
האברך
המופלג בתורה
ויראת שמים
ברוך אריה
לייב בן הדסה
שליט"א
בתושח"י.